

Földrajzi neveink eredetéről – másképpen

Gondolatok néhány közelmúltban megjelent kötet kapcsán

1. A térképész, egyetemi oktató szerző, FARAGÓ IMRE Ber, Bere, Berény[,] avagy helynévadás a Kárpát-térségben címen terjedelmes könyvet jelentetett meg a közelmúltban (FARAGÓ 2016). A kötethez írott előljáró szavainak (15–17) címében új vizsgálati módszereket ígér. Az új módszer – mint már a Bevezető helyett című részben (9–14) olvasható – CZUCZOR GERGELY és FOGARASI JÁNOS sok tekintetben igen értékes, viszont etimológiai elveit tekintve erősen vitatható, napjainkban főleg amatőr nyelvészekedők körében nagyra értékelt gyökelméletében gyökerezik (12). Megjegyzem, a könyvben a szerző a továbbiakban nem hivatkozik az említett szerzők szótárára (CzF.). A szerző a földrajzi nevek történeti földrajzával, etimológiájával foglalkozó szakirodalomból GYÖRFFY GYÖRGY és KISS LAJOS munkáira hivatkozik elsősorban, de – kiváltképp nyelvészeti kérdésekben – alapvetően CZEGLÉDI KATALIN és VARGA CSABA munkásságára támaszkodik.

2. A könyv tartalmát tekintve a szerző igen messziről kezdi a helynevek tárgyalását. Első két fejezete a címek alapján fonetikai könyvbe is beillenek (17–39), amelyet egy morfológiaiak látszó fejezet told meg (40–61), végül a magyar nyelvjárásokról olvashatunk benne (62–67). Ötödik fejezete A hangjelölő írás címet viseli, amelyben az írásjelekről, írásrendszerekről, a magyar és a szomszédos nyelvek betűkészletéről, valamint az átírásokról van szó (68–80).

Ami a hangtani és alaktani fejezeteket illeti, a felépítésük – a forrás említése nélkül – a CzF. bevezetőjét követi. Ha ezeknek a fejezeteknek a tartalmát tekintjük, már nem ilyen egyértelmű a kapcsolat, azonban e részek magyarázattal szolgálnak a könyv további fejtegetéseikhez.

Alaptételnek látszik a szerző szerint, hogy „az emberi kinyilatkoztatás (szó, mondat) a természet (víz) hangjának a lemásolásával kezdődött” (19); s a hangutánzás fontos szerepet is játszik a magyarázataiban. Fonetikai fejtegetéseiben általában CZEGLÉDI KATALINra hivatkozik. A „modern nyelvtudomány legújabb eredményei” alapján tett, bár forrás-megjelölés nélküli megállapítása, hogy „az emberi beszédhangok két alaphangra vezethetők vissza. Ezek [ti. a *t* és a *k* – Z. E.] az ún. teremthangok” (22), amelyekből minden más emberi hang kialakult. Véleménye szerint „a magyar szavakban a mássalhangzók hordozzák a jelentést” (29), a magánhangzók kicserélésével (vagyis ha más-más magánhangzót teszünk a szóalakba) a szavak értelme megmarad. Csupán döccenésnek mondja, ha a magánhangzó kicserélésével a szó értelme gyökeresen megváltozik, de attól még ugyanazon gyök változatainak tekinti őket. E kérdéskör kapcsán VARGA CSABÁra hivatkozik a kötet Az említett gondolatot a CzF.-ben egyébként nem találhatjuk meg, az ugyanis így ír: „az önhangzók bizonyos rendszert követnek a) gyöktani, b) alaktani, vagyis ragozási és képzési viszonyban, c) érteményi tekintetben” (49), vagyis nemcsak fonetikai, hanem fonológiai funkciójuk is van.

A mássalhangzók körében tárgyalja a szerző a hangváltozásokat is. Itt és később is fontos szerep jut az ikerítés különféle csoportjainak, a korábban már említett hangutánzásnak, a szavak közötti kapcsolat teremtésében a hangulatfestő szavaknak. A régies írásmód, kiejtés és íráskép azonos súllyal esik latba felfogásában. A „hivatalos tudomány” eredményeinek elvetése következtében még a mássalhangzók találkozásokor fel lépő hasonulás, összeolvadás általános iskolai tananyagát is – ellentétben az imént említett legújabb eredmények források nélküli említésével – CZEGLÉDI KATALINra hivatkozva mutatja be a kötet (37–39).

Hogyan működik a mássalhangzók dominanciáján és a jelentésmezők elég lazán kezelt kapcsolatrendszerén alapuló gyökegyeztetés? Érdeemes egy (híven idézett) példán betekinteni ebbe a módszerbe (36). „Sok nyelvben kimarad a *k* és az *r* (valamint a *g* és az *r*) közötti magánhangzó. Így pl. a *ker*-ből sok nyelvben *kr* lett. Ilyen szó sok között a *kriszt* is, amely nem más, mint az *e*-jét vesztett *kereszt*. Ennek oka, hogy azok a nyelvek, amelyekben *k* és az *r* között nem ejtenek magánhangzót[,] átvevő nyelvek, mert az átadóban a röviden ejtett magánhangzót nem érzékelték, ezáltal nem is vették át.” Ha a magyar az átadó nyelv – márpedig itt erről van szó a szerző szerint –, akkor az első szótag hangsúlyos magánhangzóját legfeljebb a hallássérült átvevők nem érzékelték volna. Ez a megfontolás azonban nem merül fel a szerző gondolataiban. Így folytatja: „A *kriszt* – *kereszt* szó alapja világosodik meg, ha tudjuk, hogy a valódi kereszt + alakú[,] s ez egy körbe zártan köröz a világ végtelenségéig. [Ez a forgás a világ körforgását hivatott kifejezni. Lásd: Köristen; s Jézus is azért Krisztus = Kereszt-us, ahol az *-us* latin toldalék, mert a Köristen fia, illetve a kereszt + kör = köroszt, vagyis a kereszttel osztott kör” – írja VARGA CSABA 2012-ben megjelent könyvére hivatkozva. Valójában az itt idézett, körbe rajzolt görög kereszt képe a templomok felszentelési keresztjét idézi. A példa tartalmi abszurdításán túl ez azt is mutatja, hogy e gondolatmenetben csak a mássalhangzók számítanak, „azok hordozzák a jelentést”, míg a magánhangzókat tetszés szerint lehet variálni (29). Ez ugyanakkor ellentmond egy korábban tett kijelentésnek, mely szerint „a kiejtésünkben nagyon fontos *ä* hangot (ún. *nyílt e*) nem jelöljük, ezért sok szavunk egybefolyik. Pl. a *helyes* szó nyelvjárási kiejtése: *hályes*, a *tele* szintén *nyílt e*-vel: *táli*. Ismert volt az *ē* (zárt *e*), ami nyelvjárásban szintén elkülönülő magánhangzó. Pl. *mēnt* (távozott), *kēll* (kell), *mēgy* (megy), amely az *ő*-ző nyelvjárásban *ö*-nek hangzik. Csak a zárt *e* ejthető *ö*-nek” (25). Ezt a helyénvaló megállapítást egyébként olyan klasszikus példákkal is kiegészíthetnénk, amelyekben a két *e* fonéma jelentésmegkülönböztető szerepe világosan látszik: *mēnt* 'távozott' : *ment* 'bajból, veszélyes helyzetből kihoz'; *mentek* '(ők) mentesek vmitől' : *mēntēk* '(ti) távoztok' stb.

Visszatérve a *kereszt* szó problematikájára, az elmondottak messze túlmennek a CzF. szófejtésein. Ez utóbbi ugyan „magyar elemzés szerént” a *körös*-sel hozza kapcsolatba a szót, de első helyen azt említi, hogy „úgy tartják, hogy közelebbről a latin *crux* után a német *Kreuz*, svéd *kriss*, szláv *krizs*, *kreszt* [...] módjára alakult szó” (CzF. *kereszt* a.) – vagyis egyáltalán nem a magyar *kereszt* szóból származtatja a többi nyelv idézett szavait. A *Krisztus* szó ide vonása a CzF.-ben nem merül fel, azt a hellén *χριστός* 'fölkent' jelentésű szóból magyarázza – helyesen.

Ha már „teremtőhangként” szó esett a *k* mellett a *t*-ről is (22), itt is előkerülnek: „A »túr« gyök található a *Túr*, *Türe*, *Türje*, *Türke* helységnevekben, a gyök mély hangú változata a »tur«”. Ide vonja a szerző továbbá a *Tekerő* és *Győr* helyneveket és a *túr*, *gyűr*, *gyűrű*, *gyűrke*, *gyurma*, *teker* stb. közszavakat, ismét CZEGLÉDI KATALINra hivatkozva (45).

A továbbiakban A szó, Gyökszavak, A magas és mély magánhangzók hatása a gyökök értelmére, A mássalhangzók szóvégi kettőződése, A magyar szóképzés, A képző, A rag, A jel, A gyök alapú szóképzés alcímek alatti fejtegetések következnek, leginkább a szerző két fő irodalma, CZEGLÉDI és VARGA CSABA alapján (45–61).

A kötet – mint már említettük – egy rövid fejezetet szentel a magyar nyelvjárásoknak, amelynek a létjogosultságát a földrajzi nevekben is megnyilvánuló nyelvjárási jelenségek igazolják. Ezeket és a változatoknak a térképészetben való felhasználhatóságát FÖLDI ERVIN szakmailag igen korrekt munkájára alapozva tárgyalja a szerző (62–67).

A Hangjelölő írás című fejezet (68–80) a Kárpát-medencében és tágabb környezetében használatos írásrendszereket mutatja be azzal a céllal, hogy itt és a későbbiekben a magyar neveknek a környező nyelvekben való hangtani megfeleléseit láttassa. Hosszabban foglalkozik a rovásírással, amelyet a szerző később (302) az első írásrendszernek nevez.

3. Több fejezetben foglalkozik a kötet a földrajzi nevekkel kapcsolatos terminológiai kérdésekkel. A kisebbségi nyelv- (és név)használattal kapcsolatban beszél államterületről és államnyelvről: itt kartográfiai kérdéssről, a földrajzi nevek térképeken való megjelenítéséről van szó. A névterület és a használt nyelv esetében az olyan területeket említi a szerző, ahol egyes népcsoportok többségben vannak, mint a kurdok, akik őt állam területén élnek, vagy a lappok Észak-Európában. Véleménye szerint emiatt a *Kurdisztán* vagy a *Lappföld* megnevezések kartográfiai tekintetben is megjeleníthetők. Ezek mellett megkülönböztet szórványterületeket (pl. Magyarországon ilyen a Vend-vidék, Szlovákiában a Szepesség német lakossága vagy Ausztriában a Felsőőrség magyar népessége). A névterület és használandó nyelv alcím alatt (példák nélkül) az egyes nyelveknek a nyelvterületen és azon túl a történelem során kialakult, illetőleg állami beavatkozással létrehozott névállományáról ír. Megállapítása szerint a magyar névterület „kiterjed a Kárpát-térségre, így a magyar névanyag a megőrzés érdekében használandó nyelv [...]”. A szórvány magyar névterülethez hozzá tartozik [sic] Közép-Európa nagy része is; nagyobb településeknek, jelentős vízfolyásoknak és a tájaknak van magyar névalakja” (86).

A helynevek életciklusa című fejezet (87) a nevek eredete, valóságvonatkoztatása, elemezhetősége tekintetében új terminusokat vezet be, illetőleg meglevő terminusokat más értelemben (is) használ. A *szónevek* (*leíró nevek*) kategóriájába azokat a neveket sorolja, amelyek azonosíthatók a megnevezett terület adottságai alapján. *Jelnevek*-nek nevezi ugyanakkor azokat a földrajzi neveket, amelyek régen, mára már kihalt népek ajkán keletkeztek, és közsői jelentésüket régen elvesztették. A természetes nevek sorában (88–91) ismét előkerülnek a korábban a szónevek kategóriájába soroltak, illetve azok, amelyek valamilyen földrajzi köznévvvel egészültek ki (pl. *Gyilkos-rét*). De vajon milyen alapon került a természetes nevek közé akár átértelmezéssel is *Kemendollár* és *Pornóapáti*? Mindkettő a községegyesítés utáni névösszevonással keletkezett, azaz a mesterséges nevek között lenne a helyük. Milyen közös sajátossága van a mai értelmesíthetőségén kívül az *Árva*, *Bugyi*, *Üllő*, *Borsfa*, *Kürt* és *Csákány* helyneveknek? Van köztük ugyanis ősi indoeurópai víznév (*Árva*), puszta személynévből magyar névadással keletkezett településnév (*Bugyi*, *Csákány*, *Üllő*), törzsnévi eredetű településnév (*Kürt*) és birtoklásra utaló helységnév (*Borsfa*) is. Mint a szerző később kifejti, a magyar szakirodalomban *törzsnévi*-nek, illetve *személynévi eredetű*-nek nevezett helyneveknek elsődlegesen nem ez volt a funkciójuk: ezek szerinte gyök, illetőleg gyök + képző szerkezetű, az „ősi múltba” visszavezethető nevek (299–301). A nyelvi értelmesítés, a népetimológia valóban

előfordul akár egy nyelven belül is, de első előfordulása alapján inkább az *Almágy* lehetett az előzménye a *Halmágy* névnek, és nem fordítva (vö. FNEsz., ZELLIGER 1991: 80–81). Más kérdés például, hogy miféle *Podony*-ból lett volna *Baden* (90)?

A nevek élettörténetét bemutató fejezetben szó van még a mesterséges nevekről (amelyek közül viszont az említett *Kemendollár*-féle névtípus hiányzik), névelhalásról, és itt tárgyalja a szerző az alakváltozatok kérdését is. Etimológiai megjegyzései közül több is sántít. Így például igaz ugyan, hogy Nándorfehérvár nevének *fehérvár* része és a szerb *Beograd* jelentésükben megfelelnek egymásnak (amiről nem szól: ez párhuzamos névadással, esetleg fordítással is magyarázható), de ez utóbbi név magyar *Belgrád* változata nem a *Beograd*-ból alakult, hanem történetesen a magyar változat őrzi a korábbi szláv (szerb) nyelvű alakot.

4. A következő fejezetek a helynevek használati típusaival (98–106), a magyar helynévvel (107–113) és a földrajzi köznévvvel (114–115) foglalkoznak.

A könyv 13. fejezete Az alaptag (földrajzi tulajdonnév) címet viseli (116–118). A címben szereplő *alaptag* elnevezés nem a grammatikában, a szószerkezetek tárgyalása során alkalmazott terminus jelentésében fordul itt elő. Úgy tűnik, hogy a korábban *szónevek*-nek nevezett nyelvi elemekről van itt szó, amelyek a gyökök és képzők alapján névbokrokba rendeződnek. A 14. fejezet (119–150) ezeket a szerző által meghatározott névbokrokat mutatja be: *Debre-Debrő-Dobra, Fehérvár, Rozsnyó, Ber-Bere-Berény, Köves-Kövesd, Bél-Pél, Beszterce, Pilis, Békás, Megyer*. (A földrajzi nevek etimológiájával CZUCZOR GERGELY és FOGARASI JÁNOS a szótárukban egyébként maguk nem foglalkoztak. Közzsóként találhatók a CzF.-ben megjegyzések például a *fehér* vagy a *kő* szóra, de sem a *Berény*, sem a *Beszterce*, sem a *Fehérvár* vagy bármelyik másik helynév eredetéről nem szólnak.)

Anélkül, hogy az egyes „névbokrok” tüzetes ismertetésére vállalkoznák, néhány módszertani megfigyelést érdemes tenni.

A *Debre-Debrő-Dobra* névbokor címszava is utal arra a korábbi (29) megjegyzésre, hogy a magánhangzókat tetszés szerint lehet váltogatni, csak a mássalhangzók hordozzák a jelentést. Így a feltett névbokor feltett *-c* és *-n* képzős származékai *Dobrosón, Döbröcön, Debrecen* alakokat tesznek lehetővé. Elsőként *Debrecen* nevét említi a szerző, amelynek első írásos emléke 1235-ből *Debrezun* alakban fordul elő. A névbokorba sorolható nevek között található *Döbrönte, Dabrony, Dobrónak* stb. A *debre, debrő, dobra* a szerző megállapítása szerint földrajzi köznevek, jelentésük 'gödör, mély vízmosás, vízmosta gödör, horhos'. (Az, hogy ezek a vízrajzi és térszínforma-megjelölések vajon mennyire jellemzőek például Debrecenre, további kérdéseket vet fel. E névcsoporthoz l. egyébként HOFFMANN 2014.)

Az ismertetett könyv címadó névbokra a *Ber-Bere-Berény*. A szerző szerint a csoport legmarkánsabb tagja a *Berény*, melynek alakváltozatai a *Börény, Börén, Birin, Biriny*; az utóbbi kettőben mélyhangú *i*-t tesz fel. Vajon miből gondolja? A *ber/bör* gyököt hangutánzóknak mondja, ennek származéka a *berreg, berren*. A *börzöl ~ borzol, berzen ~ börzön* és a *bere* is ide kapcsolódik szerinte: a *csere-bere* kapcsán árumozgást fejeznek ki. Az alapszónak 'metszés, hasítás' értelmet is tulajdonít a szerző a *beretva, borotva, berbécs, borona* stb. alapján. A két jelentés összekapcsolásával a *Berény*-t 'vásáros hely', valamint a *ber ~ bör* 'hasítás' jelentésére is tekintettel 'börpiac, bőrvásáros hely' jelentéssel ruházza fel. Kérdés lehet, hogy melyik *Berény* névadásának lenne ez az alapja. Vagy mindegyiknek a számos előfordulás közül? (Eközben egyébként azt látjuk, hogy a vásáros

helyek elnevezése más alapon, másféle jellemző típusok szerint történik a magyar névrendszerben.)

A szerző ezúttal igencsak átlépi a magyar nyelvterület határait. Alsó- és Felső-Ausztriában, a Grazi-medencében és Karintiában is talál ide kapcsolhatónak gondolt *Bern-* (*Berndorf*, *Bernau*) típusú neveket. *Berén*, *Birin*, *Börény* alakban Brünn magyar neveit is ide sorolja. Az egyeztetés szépséghibája, hogy az ezt igazoló adatok a városra vonatkozóan a magyar anyagban sem koraiak: a 16–17. századból valók (FNESz.), az „ősi magyar származás” igazolására nem alkalmasak. A névalakok viszont erősen emlékeztetnek a világot járó magyar peregrinusok névhasználatára, amit a források is megerősítenek.

A *Beszterce* helynévről a szerző megállapítja, hogy az egyik leggyakoribb név a Kárpát-térségben, amelynek szláv eredetére alapozza szerinte a nyelvtudomány egy-egy terület szláv névanyagának alapjait. Ezzel szemben azt állítja, hogy a név a *bVsz* és *tVr* gyökök és a *-ce* helynévképző összekapcsolódásával alakult név. A névcsaládba belevonja az általa feltett *-ce* képző nélküli, vagy annak valamelyik elemével (*-c*, *-e*) alkotott származékokat is. Ennek megfelelően a *Beszter*, *Beszterec*, *Besztercsény*, *Bösztör* mellett – a lehetséges hangváltozásokat igen lazán kezelve – a *Peszternye* és a *Vödric* neveket is ide sorolja. A szlovák, lengyel és román nevek a szláv *Bystrica* megfelelőivel azonosak. A német nyelvű megfelelések között van szabályos névváltozat: *Bistritz* (a *Nösen* név mellett, Erdélyben), de a szerző által említett többi német név csupán arra szolgál, hogy belőlük következtessen korábbi, sehol nem adatolt magyar **Beszterce* alakokra. Alsó-Ausztriától Nyugat-Karintiáig mintegy 20 egység alatt ennél is több *Feistritz* nevet idéz. Ezeket az osztrák szakirodalom is szláv eredetűnek mondja (SCHUSTER 1990: 12).

A *Beszterce* nevek kétségtelenül nagy területen való elterjedtségéből a szerző a szkíta-hun „alapnépesség” névadását látja bizonyítotttnak. A név kétségtelen ’sebes folyású folyó, patak’ jelentését a két gyökből (*besz* és *ter*) vezeti le. A *besz* és ennek megfelelően az ’erőlködik; hadakozik’ jelentésű igék (*peszterkedik*, *böstörködik*) alapja a *bősz* [!], a *ter* pedig ’szélesedés’ jelentésben a *tér* alapja is. Ennél nyakatekertebb etimológiát, úgy hiszem, nehéz lenne kitalálni.

5. A helynév-eredeztetések eddig a gyökök alapján történtek, így csak a következőkben tér rá a szerző a képzők kérdéskörére (15–23. fejezet: 151–178). Ennek során képzőket (pl. *-i*, *-a*, *-e*) és képzőcsoportokat (pl. *-d*, *-gy*, *-sd*, *-nd*) tárgyal. Úgy találja, hogy a nyelvtudomány olyan képzőket nem tudott kimutatni, amelyek kizárólag földrajzi nevek képzésére használatosak. CZEGLÉDI KATALIN nyomán a képzőket földrajzi nevekben is kimutatható, csak földrajzi nevekben meglévő és földrajzi nevekben elő nem forduló csoportokra osztja. (Ez utóbbiak nyilván nem képezik a könyv tárgyát.) A földrajzi nevekben is kimutatható képzőkkel foglalkozva hivatkozik a nyelvészeti szakirodalomra, de a nevek gyökökre bontása nyomán itt is megdöbbentő megállapításokra jut. A *-d* képzőről szólva az abszolút és relatív gyökök és képzők kapcsolatát így látja: „*Aszód* = *szó* + *d* = *a* + *szó* + *d*, *Erdőd* = *erdő* + *d* = *er* + *dő* + *d*, *Fonyód* = *fonyó* + *d* = *fo* + *nyó* + *d*, *Szántód* = *szántó* + *d* = *szán* + *tó* + *d*. [...] E neveknek a keleti kapcsolatai is megvannak: az *Aszód* Volga-vidéki török formája *Aszi* [...], ennek jelentése ’elágazás’. [...] Az *aszi* magyar megfelelője az *ászik*, *ászikfa*, jelentése ’ágasfa’. Az *aszik* = ’szárad, apad’ jelentést is figyelembe kell venni [...] ám a szerkezeti felépítésen ez nem változtat: *a* + *szik*” (156).

A földrajzi nevek helyesírásával foglalkozó (24–26) fejezetek a szakmában elfogadottnak tekintett elvek alapján készültek (179–190).

A helynévadás nyelvi rendszerét tárgyaló fejezetében (191–201) a szerző a településnevekben (*cso* → *Csó*, *Csoma*, *Csomád*, *Csombord*; *la* ~ *lá* → *Lad*, *Ladamos*, *Ladány*; *le* ~ *lé* → *Lele*, *Lelesz*, *Lél*; *gyö* ~ *győ* → *Győr*, *Györk*; ez utóbbi korábban [45] még a *túr*, *túr* gyök családjába tartozott), tájnevekben (*al*, *gar*, *csal*, *szig* stb.), egy település határreszneveiben és végül megyenevekben (*pozs* → *Pozsony*, *nyit* → *Nyitra* stb.) általa feltett gyökök „leszármazottait” veszi számba.

A mára értelmezhetetlen jelnevek és a ma közzsói értelemmel is bíró szónevek egymáshoz viszonyítható koráról, gyök(ök) és képző(k) kapcsolatáról, időrendjéről való véleményét mondja el a szerző a 28. fejezetben (202–208). A gyökök és képzők alapján feltételezett kronológiában a legrégebbi nevek az abszolút gyökök. Ilyeneket említ: *Szentgál*, *Salföld*, *Szigliget*.

A 29–31. fejezet (208–229) a magyarral érintkező közép-európai nyelvek helyneveiről szólva lényegében a különböző szláv, román és német nyelvű földrajzi nevek helyesírási szabályait ismerteti.

A helynévképzés kérdéséhez a 32. fejezet tér vissza: a magyar és a szomszédos nyelvek képzőkapcsolatait „párhuzam”-ként mutatja be. A szerző állítása szerint a sorrendiségnek (átadó és átvevő nyelvek) nincs jelentősége, mivel a gyök alapú vizsgálat egyértelműsíti a nyelvi alapokat (230).

A könyv záró fejezete a magyar helynévanyag korát kívánja meghatározni (298–306). A szerző elutasítja mindazt, amit a nyelvtudomány a korai magyar névállomány eredettípusairól mond (a pusztá személynévi, törzsnévi eredetű nevekről van szó), ezeket a tisztán gyök, illetve gyök + képző(k) típussal váltja fel. Ezek történetét „ezredéves” vagy régebbi, meglehetősen lazán kezelt időkategóriákba helyezi el, amelyekbe valamiképpen a *Rudapithecus hungaricus*tól a vértesi ősemberig, Samuig beleférnek a Kárpát-medence lakói, akiknek nyelvi hagyatéka a hun–szkíta–magyar vonalba tartozik bele. (A kelták, gepidák, szarmaták nem férnek bele ebbe a történetbe, hacsak őket is nem sorolja a hun–szkíta vonalba.) A patrocíniumi nevek (1000 évesnél fiatalabbak, de 700 évnél régebbiek) jelennek szerinte vízválasztót: attól kezdve lehet más nyelvek névadásával számolni a Kárpát-medencében és tágabb környékén.

6. Összefoglalva a könyv elméleti, módszertani alapjait, a következőket lehet megállapítani.

Nyelvi szempontok alapján: a) a nyelv kialakulása és a földrajzi nevek mint tájékozódási pontok keletkezése a hangutánzás alapján egybeesik; b) ezek a bennük levő gyökök alapján közelíthetők meg; c) a magánhangzóknak nincs jelentőségük, történeti szempontból nincs jelentésmegkülönböztető szerepük.

Történeti földrajzi alapon: a) a Kárpát-medence ősidők óta lakott hely; b) a szkíta–hun–magyar népesség egykor a Kárpát-medencétől az Urálig uralta a térséget; c) erős népesség lakta a Kárpát-medencét, s ez megakadályozta, hogy északról a különböző germán és szláv népesség be tudjon települni. (Így a rómaiaknak is több évtizedre volt szükségük ahhoz, hogy Pannóniát meg tudják hódítani.)

A két megközelítés együttes eredménye szerint a szkíta–hun–magyar (avar) népesség (több) évezredes jelenlétét a Kárpát-medencében a földrajzinév-anyag legkorábbi rétege, a tisztán gyök, illetőleg a gyök + képző(k) alkotta nevek igazolják. Erre utalnak a Kárpát-medence szélesebb körzetében (a Kárpát-térségben) található idegen helyesírású, de a magyar gyököket és képzőket tartalmazó nevek.

Érdemes megjegyeznünk, hogy ez a gyökelmélet csak nevében azonos a CzF. elveivel. A szótár földrajzi nevekben található gyököket nem keres (még a *Fehérvár* típusú nevek esetében is csak a közszó szócikkében van ilyen). A CzF.-ben található gyökökhöz etimológiák keresése társul, és vannak köztük olyanok is, amelyek máig megállják a helyüket. FARAGÓ IMRE a könyvében nem keres a szokott értelemben vett etimológiát, hiszen a szkíta–hun–magyar az alap, amint azt a *grád* (< *garád*), *Graz* (< *geréc*), *Beszterce* (< *besz* + *ter* + *ce*) stb. példái is mutatják.

Az ismertett könyv közvetlen elődje a csupán két évvel korábban megjelent, adott szakokon felsőoktatási tankönyvként használatos, csak elektronikus úton elérhető Földrajzi nevek című egyetemi jegyzet (FARAGÓ 2014). Tartalmát tekintve e korábbi kötetben több kartográfiai, illetve a mai földrajzi nevek rendszerére, fő típusaira vonatkozó hasznos tudnivaló olvasható – ugyanakkor tartalmában, illetőleg annak nyelvtörténeti célú fejtegetéseiben igen közel áll a Fríg Kiadónál frissen megjelentetett munkához. Mindkét kiadványra a szerző rendkívül zavarosnak látszó történelmi és nyelvészeti ismeretei, illetve felfogása, megközelítései nyomják rá a bélyegüket.

Végezetül érdemes megemlíteni: az itt részletesebben bemutatott kötetnek időközben a folytatása is megjelent Helynévrégészet 1. címmel, ugyanezen kiadónál (FARAGÓ 2017). Az újabb kiadvány jól jelzi az itt ismertett módszer irányultságát és kiterjesztésének igényét, felhívva a figyelmet arra is, hogy a hasonló, a nagyközönség számára hozzáférhető kötetek sora a jövőben is tovább bővül majd.

Hivatkozott irodalom

- CzF. = CZUCZOR GERGELY – FOGARASI JÁNOS, *A magyar nyelv szótára* 1–6. Emich Gusztáv / Athenaeum, Pest/Budapest, 1862–1874.
- FARAGÓ IMRE 2014. *Földrajzi nevek*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Informatikai Kar, Budapest. https://www.inf.elte.hu/dstore/document/312/farago_imre_foldrajzi_nevek_2014.pdf (2017. 12. 21.)
- FARAGÓ IMRE 2016. *Ber, Bere, Berény[.] avagy helynévadás a Kárpát-térségben*. Fríg Kiadó, Budapest.
- FARAGÓ IMRE 2017. *Helynévrégészet 1.[.] a Ber[.] Bere[.] Berény folytatása*. Fríg Kiadó, Budapest.
- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- HOFFMANN ISTVÁN 2014. Egy elfeledett földrajzi köznévi nyomában. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 10: 119–138.
- SCHUSTER, ELISABETH 1990. *Die Etymologie der Niederösterreichischen Ortsnamen* 2. Verein für Landeskunde von Niederösterreich, Wien.
- ZELLIGER ERZSÉBET 1991. Milyen magas a Hegymagas? *Magyar Nyelv* 87: 77–82.

ZELLIGER ERZSÉBET

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2896-5624>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

ERZSÉBET ZELLIGER, On the origins of Hungarian geographical names – alternative views. Reflections on some books published recently

The paper explores the methodology of non-professional linguistic enquiries following the etymological principles of the mid-19th-century dictionary written by CZUCZOR and FOGARASI. The topic is examined in connection with a recently reviewed volume. To examine the place name stock, the author of this book outlines the basics of phonology and morphology, dissociating himself from the views of “established linguistics”. For example, the author believes the *t* and *k* sounds to be “creator sounds”, from which all human sounds have developed. He denies the function of vowels in differentiating meanings, but attributes important roles to onomatopoeia and gemination. In the Carpathian region, he believes, the etymologies of Hungarian (or presumably Hungarian) place names can be identified based on their stems, e.g. *Berény* → *Brünn*, *Beszterce*, *Geréc* → *Graz*, etc. The structures of place names, according to the author, include stem, stem + stem, stem + derivative suffix(es), stem + stem + derivative suffix(es). Place names of foreign (Slavic, German, Romanian) origin, he explains, came into existence later, and fall outside the scope of the book.